

Kwartaalmonitor Zakelijke dienstverlening

Vierde kwartaal 2016

Ook in 2016 groei voor zakelijke en IT-dienstverlening

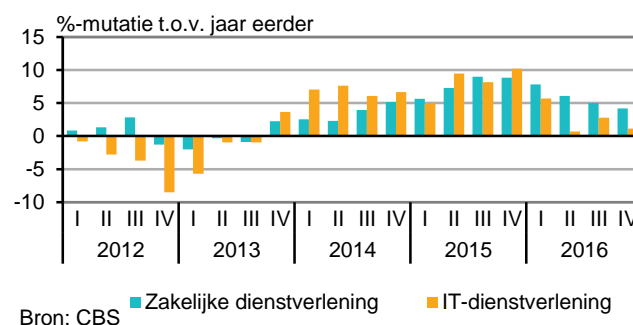
- Totaal zakelijke en IT-dienstverlening: Wederom sterke omzetgroei architecten en hoveniers
- IT-dienstverlening: Verwachtingen van IT-ondernemers blijven positief
- Rechtskundige en administratieve dienstverleners: Weinig rechtskundige dienstverleners failliet
- Architecten- en ingenieursbureaus: Aantal faillissementen constant
- Reclame- en marktonderzoekbureaus: Sterke daling aantal faillissementen
- Schoonmaakbedrijven en hoveniers: Vijfde jaar op rij omzetgroei voor schoonmaakbedrijven
- Uitzendbranche en arbeidsbemiddeling: Grootste stijging uitzenduren langlopende contracten in 2,5 jaar
- Economisch beeld: Optimisme in zakelijke dienstverlening
- Uitgelicht: Sterkste groei bbp sinds 2007

De omzet van de zakelijke dienstverleners lag in het vierde kwartaal 4,2 procent hoger dan een jaar eerder. Dit is iets lager dan de groei in het derde kwartaal, toen deze nog 5 procent bedroeg.

Ook de omzet van de IT-dienstverleners steeg met 1,1 procent minder hard dan in het derde kwartaal, toen deze nog met 2,8 procent steeg.

Het aantal faillissementen lag in het vierde kwartaal van 2016 lager dan in dezelfde periode een jaar eerder. Daarnaast lag ook het aantal openstaande vacatures hoger dan een jaar eerder en bereikte het ondernemersvertrouwen in de zakelijke dienstverlening de hoogste stand sinds eind 2008.

Omzetontwikkeling zakelijke en IT-dienstverleners

Bron: CBS ■ Zakelijke dienstverlening ■ IT-dienstverlening

StatLine: [Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling](#)
StatLine: [Informatie en communicatie; omzetontwikkeling](#)

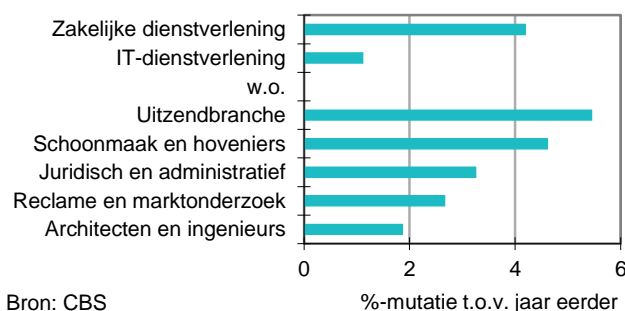
Totaal zakelijke en IT-dienstverlening

Wederom sterke omzetgroei architecten en hoveniers

Onder andere door de omzetgroei van 4,2 procent in het vierde kwartaal is de totale groei van de zakelijke dienstverleners in 2016 uitgekomen op 5,6 procent. De IT-dienstverlening is in 2016 vergeleken met 2015 in totaal met 0,7 procent gegroeid.

De architecten laten in het vierde kwartaal, net als het voorgaande kwartaal, een groei van meer dan 10 procent zien. Ook de hoveniers doen met een omzetgroei van exact 10 procent goede zaken. De uitzendbranche laat met een groei van 5,5 procent nu voor veertien kwartalen op rij groei zien. Deze groei vlakkt echter wel af sinds het derde kwartaal van 2015.

Omzetontwikkeling IT en zakelijke dienstverleners

Bron: CBS

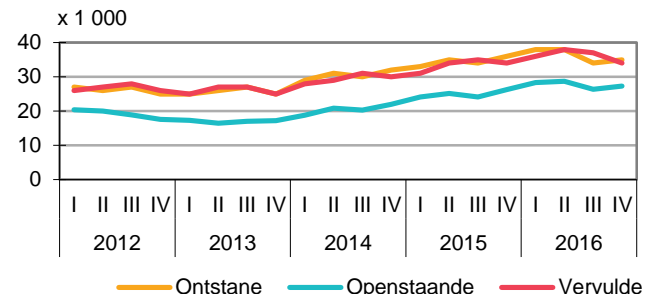
StatLine: [Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling](#)
StatLine: [Informatie en communicatie; omzetontwikkeling](#)

Minder vacatures vervuld

Het aantal openstaande vacatures is het afgelopen kwartaal gestegen naar een niveau van ruim 27 duizend. Dit zijn ongeveer duizend vacatures meer dan in dezelfde periode vorig jaar en ook duizend meer dan in het derde kwartaal van 2016. Wel blijft het aantal openstaande vacatures hiermee ruim duizend vacatures onder de piek van het begin van 2016.

In het vierde kwartaal zijn 35 duizend vacatures ontstaan en 34 duizend vacatures vervuld. Hiermee is het aantal vervulde vacatures gelijk aan het aantal in het vierde kwartaal van 2015. Gemiddeld zijn er ruim 36 duizend vacatures per kwartaal ontstaan in 2016.

Aantal vacatures zakelijke dienstverlening

Bron: CBS

[StatLine: Vacatures](#)

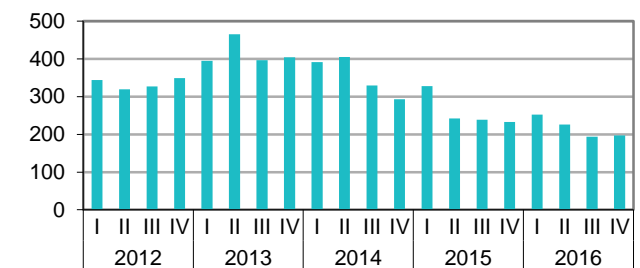
Minder faillissementen in 2016

In het vierde kwartaal van 2016 gingen 197 zakelijk dienstverleners failliet. Dit waren er drie meer dan in het voorgaande kwartaal, maar 36 minder dan het vierde kwartaal van het vorige jaar.

In totaal gingen 869 bedrijven uit de zakelijke dienstverlening failliet in 2016. In 2015 waren dit er nog 1 042. Sinds 2009 was het aantal faillissementen per jaar altijd hoger dan in 2016.

Het aantal faillissementen daalde in 2016 niet in alle branches op jaarbasis. Zo steeg het aantal faillissementen onder rechtskundig dienstverleners, architecten, ingenieurs, schoonmaakbedrijven en hoveniers.

Uitgesproken faillissementen zakelijke dienstverlening

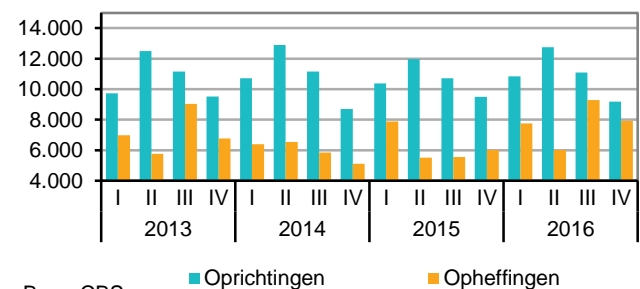
Bron: CBS

[StatLine: Uitgesproken faillissementen](#)

Minder starters, meer stoppers

In het vierde kwartaal zijn er 9 185 nieuwe bedrijven opgericht in de zakelijke dienstverlening. Dat is een daling van ruim 3 procent ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Verder staakten in het vierde kwartaal 7 925 bedrijven in de zakelijke dienstverlening definitief hun werkzaamheden. Daarmee steeg het aantal stoppers met zo'n 32 procent in vergelijking met het vierde kwartaal van 2015. Zowel de oprichtingen als de opheffingen komen met name voor in de holdings en managementadviesbureaus of bij bedrijven die actief zijn in het verlenen van design-, fotografie- en vertaaldiensten. In totaal zijn aan het eind van het vierde kwartaal 377 585 bedrijven actief in de zakelijke dienstverlening. Daarmee is het aantal bedrijven in deze sector op jaarbasis met zo'n 3 procent gestegen.

Aantal oprichtingen en opheffingen zakelijke dienstverlening

Bron: CBS

[StatLine: bedrijven; oprichtingen](#)

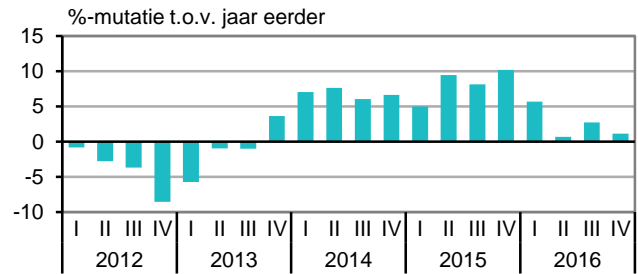
[StatLine: bedrijven; opheffingen](#)

IT-dienstverlening

Omzetgroei IT-branche afgevlakt na het eerste kwartaal van 2016

In het vierde kwartaal van 2016 steeg de omzet van de IT-branche met 1,1 procent. Hoewel de omzet in alle kwartalen van 2016 een positieve ontwikkeling liet zien, is het duidelijk dat de groei vanaf het tweede kwartaal 2016 lager uitviel dan in de kwartalen van 2014 en 2015. De omzet voor geheel 2016 lag 2,5 procent hoger dan in 2015. Deze positieve omzetontwikkeling is minder sterk dan in de twee voorgaande jaren. In 2014 werd een groei van 6,9 procent gerealiseerd. De toename van 8,3 procent in 2015 was de grootste stijging na 2007.

Omzetontwikkeling IT-dienstverlening

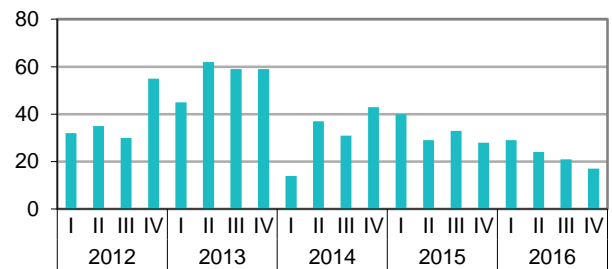
Bron: CBS

StatLine: [Informatie en communicatie; omzetontwikkeling](#)

Weinig IT-bedrijven failliet in 2016

In de IT-dienstverlening zijn in het vierde kwartaal 17 bedrijven failliet verklaard. Dit is het laagste aantal sinds begin 2014. In heel 2016 zijn 91 faillissementen uitgesproken in deze bedrijfstak. Het aantal faillissementen in 2016 is aanzienlijk lager dan in de voorgaande jaren. In 2014 en 2015 werden respectievelijk 125 en 130 IT-bedrijven failliet verklaard.

Uitgesproken faillissementen IT-dienstverlening

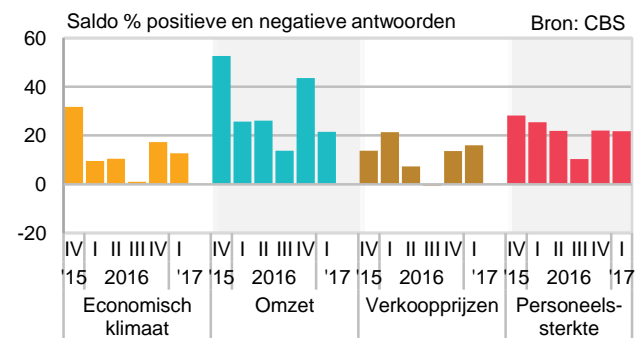
Bron: CBS

StatLine: [Uitgesproken faillissementen](#)

Verwachtingen van IT-ondernemers blijven positief

Net als in het vierde kwartaal van 2016, zijn de verwachtingen van IT-dienstverleners positief. Per saldo verwacht 22 procent een groei van de omzet. Dat percentage is lager dan drie maanden geleden, maar het verschil tussen het vierde en eerste kwartaal kan deels veroorzaakt worden door een seizoeneffect. In het vierde kwartaal wordt in deze bedrijfstak jaarlijks meer omzet gegenereerd dan in de andere kwartalen. Net als drie maanden geleden voorziet per saldo 22 procent van de ondernemers een groei van de personeelssterkte. Per saldo verwacht 13 procent van de ondernemers een verbetering van het economisch klimaat. Daarmee zijn ondernemers positiever gestemd over het economisch klimaat dan in hetzelfde kwartaal in het voorgaande jaar. Een stijging van de verkoopprijzen wordt voorzien door per saldo 16 procent van de ondernemers.

Verwachtingen IT-dienstverleners

StatLine: [Conjunctuurenquête Nederland](#)

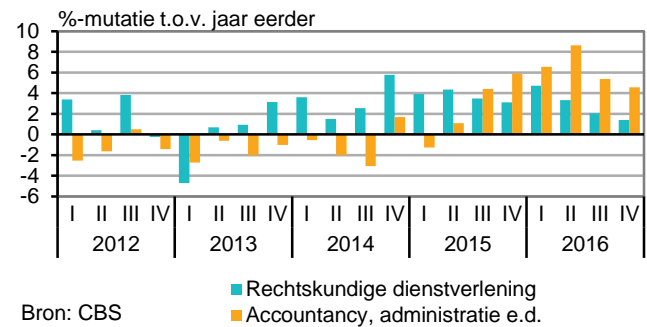
Rechtskundige en administratieve dienstverleners

Omzet van administratieve dienstverleners neemt sterk toe in 2016

Bij administratieve dienstverleners, zoals accountants en belastingadviseurs, nam de omzet met 6,3 procent toe in 2016. Dit is de sterkste jaar op jaar groei sinds 2005. Het herstel dat in de tweede helft van 2015 inzette, heeft heel 2016 een vervolg gekregen. De omzet in het vierde kwartaal van 2016 lag 4,6 procent hoger dan in dezelfde periode van 2015.

In geheel 2016 hebben bedrijven in de rechtskundige dienstverlening (zoals notarissen, advocaten en juristen) 2,8 procent meer omzet gerealiseerd dan 2015. Per kwartaal liep de groei in 2016 steeds terug. In het eerste kwartaal werd een omzetgroei van 4,7 procent behaald ten opzichte van dezelfde periode één jaar eerder; in het vierde kwartaal bedraagt deze groei nog maar 1,4 procent.

Omzetontwikkeling rechtskundige en administratieve diensten

Bron: CBS

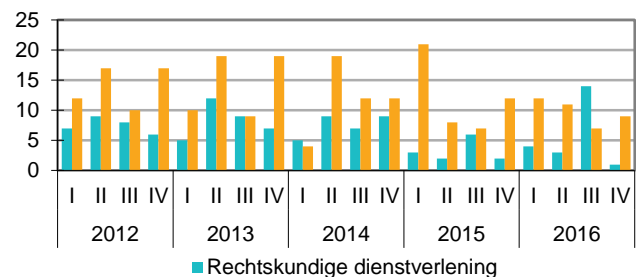
StatLine: Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling

Weinig rechtskundige dienstverleners failliet

In het laatste kwartaal van 2016 is over slechts 1 rechtskundige dienstverlener een faillissement uitgesproken. Doordat in de maanden juli, augustus en september met een aantal van 14 faillissementen relatief veel bedrijven failliet gingen, komt het totaal aantal faillissementen voor deze bedrijfstak in 2016 toch hoger uit dan in 2015.

In de laatste drie maanden van 2016 zijn in de administratieve dienstverlening 9 bedrijven over de kop gegaan. Met 39 faillissementen in geheel 2016 valt het aantal failliete bedrijven voor deze sector lager uit dan in de vier voorgaande jaren.

Uitgesproken faillissementen rechtskundige en administratieve diensten

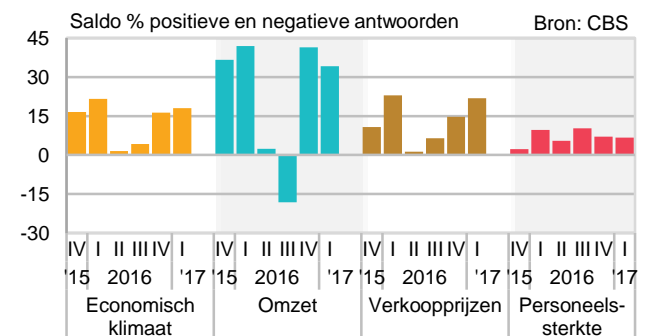
Bron: CBS

StatLine: Uitgesproken faillissementen

Verwachtingen positief

Ondernemers in de juridische en administratieve dienstverlening zijn positief in hun verwachtingen voor hun omzet in het eerste kwartaal van 2017. Per saldo voorziet 34 procent van hen een omzetstijging. Daarmee zijn de omzetverwachtingen wel iets minder positief dan in hetzelfde kwartaal vorig jaar. Desalniettemin bevinden de verwachtingen zich op een hoog niveau. Ook over het economisch klimaat en in mindere mate over de personeelssterkte zijn ondernemers positief. Over beide afzonderlijk denken ondernemers bijna hetzelfde als in het voorgaande kwartaal. Verder verwacht per saldo 22 procent van de ondernemers in het eerste kwartaal een stijging van de tarieven door te voeren.

Verwachtingen juridische en administratieve diensten

Bron: CBS

StatLine: Conjunctuurenquête Nederland

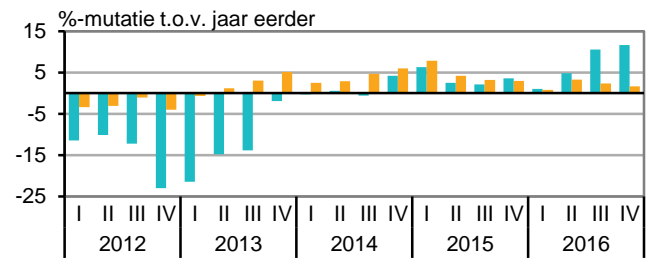
Architecten- en ingenieursbureaus

Flinke omzetgroei architecten in 2016

De omzet van de architectenbureaus steeg in het vierde kwartaal van 2016 met bijna 12 procent ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder. Dit is de grootste omzetstijging sinds het eerste kwartaal van 2006. Op jaarbasis steeg de omzet in 2016 met 7,3 procent. Na vijf jaar van (soms sterk) afnemende omzetten ten gevolge van de economische crisis, stijgt de omzet nu voor het derde opeenvolgende jaar. Door de jarenlange dalingen ligt het niveau van de omzet nog wel ver onder het niveau van 2008.

De ingenieurs behaalden in het vierde kwartaal 1,7 procent omzetgroei vergeleken met een jaar eerder. Dit was het vijftiende opeenvolgende kwartaal dat de omzet steeg. Op jaarbasis steeg de omzet 2 procent. Hiermee vlakke de jaarlijkse groei wel wat af. In 2014 en 2015 betrof de groei op jaarbasis nog ruim 4 procent.

Omzetontwikkeling architecten- en ingenieursbureaus

Bron: CBS ■ Architectenbureaus ■ Ingenieursbureaus

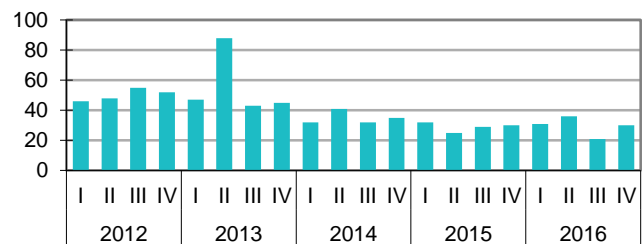
StatLine: Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling

Aantal faillissementen constant

Van de architecten- en ingenieursbureaus samen zijn er in totaal 30 failliet gegaan in het vierde kwartaal van 2016. Een kwartaal eerder gingen er nog 21 bedrijven failliet.

Bij de architecten en ingenieurs veranderde het aantal faillissementen op jaarbasis amper vergeleken met 2015. In 2016 gingen 118 bedrijven failliet, een jaar eerder waren dat er 116. In 2014 gingen nog 140 bedrijven failliet.

Uitgesproken faillissementen architecten- en ingenieursbureaus

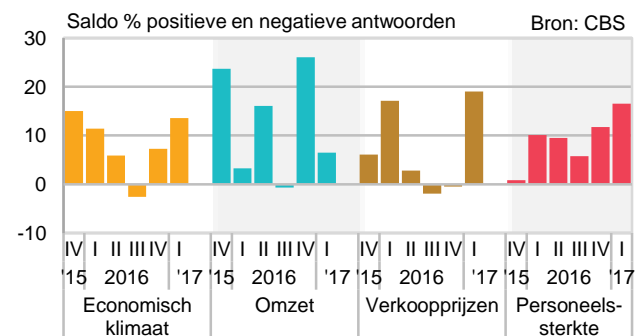
Bron: CBS

StatLine: Uitgesproken faillissementen

Architecten en ingenieurs verwachten toename personeelssterkte

Net als voor het afgelopen kwartaal hebben architecten en ingenieurs goede verwachtingen voor het eerste kwartaal van 2017. Per saldo verwacht 17 procent van de ondernemers een toename van de personeelssterkte. Daarmee zijn ondernemers over dit onderwerp positiever gestemd dan drie maanden geleden en ook positiever dan in dezelfde periode vorig jaar. Ondernemers zijn ook positief gestemd over het economisch klimaat in het eerste kwartaal. Per saldo verwacht 14 procent een verbetering. Architecten en ingenieurs verwachten per saldo ook een toename van de omzet. Wel is het aantal ondernemers dat omzetgroei verwacht nadrukkelijk kleiner dan drie maanden geleden. Zoals vaker in het eerste kwartaal, verwachten ondernemers een stijging van de tarieven.

Verwachtingen architecten- en ingenieursbureaus

StatLine: Conjunctuurenquête Nederland

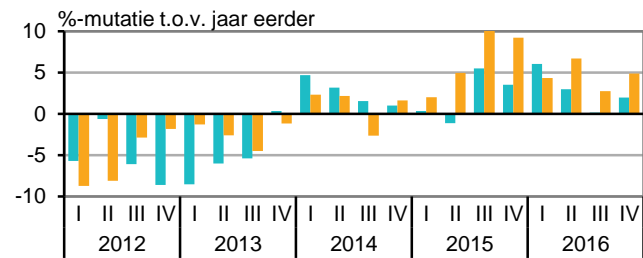
Reclame- en marktonderzoekbureaus

Lichte omzetgroei in reclame en marktonderzoek

De omzet van de reclamebureaus steeg in het vierde kwartaal met 2 procent; een verbetering vergeleken met een kwartaal eerder waarin de groei maar net boven de 0 procent uitkwam. Over heel 2016 boekte het reclamewezen een omzetgroei van 2,7 procent. Dit is de derde opeenvolgende stijging op jaarbasis. Daarvoor daalde de omzet zeven jaar achtereen.

De omzet van markt- en opinieonderzoekbureaus steeg in het vierde kwartaal van 2016 met bijna 5 procent. Over heel 2016 steeg de omzet met 4,7 procent ten opzichte van een jaar eerder. In 2015 steeg de omzet nog met bijna 7 procent.

Omzetontwikkeling reclamewezen en marktonderzoek

Bron: CBS ■ Reclamewezen ■ Markt- en opinieonderzoek

StatLine: [Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling](#)

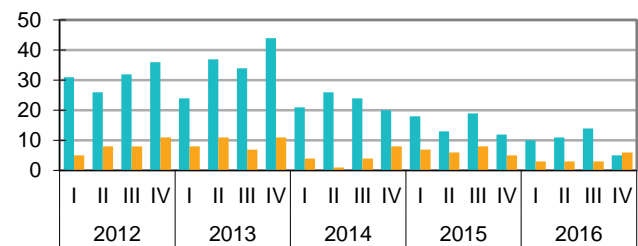
Sterke daling aantal faillissementen

Bij de reclamebureaus werden in het vierde kwartaal 5 bedrijven failliet verklaard. Niet eerder was dit aantal zo laag. Op jaarbasis gingen 40 bedrijven failliet. Dit was ook een uitzonderlijk laag aantal in vergelijking met voorgaande jaren. In 2015 gingen nog 62 bedrijven failliet en in 2014 waren dit er 91. In de jaren daarvoor lagen de aantallen ver boven de 100.

Bij de marktonderzoeksbureaus gingen in het vierde kwartaal 6 bedrijven failliet. In de eerste drie kwartalen van 2016 betrof dit aantal steeds 3.

Over heel 2016 telden de marktonderzoeksbureaus 15 failliete bedrijven. Dit is een daling van 42 procent vergeleken met 2015 toen 26 bedrijven failliet gingen.

Uitgesproken faillissementen reclamewezen en marktonderzoek

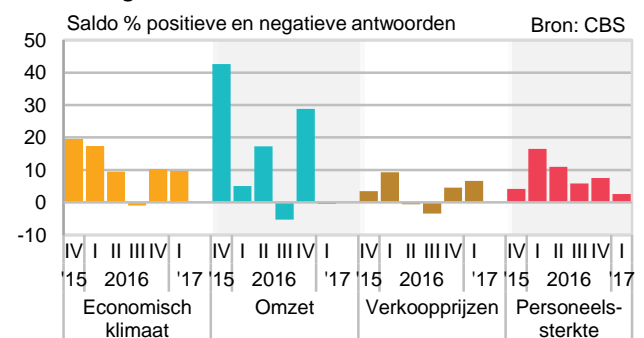
Bron: CBS ■ Reclamewezen ■ Markt- en opinieonderzoek

StatLine: [Uitgesproken faillissementen](#)

Ondernemers gematigd positief

Per saldo verwacht 10 procent van de ondernemers in het reclamewezen en marktonderzoek een verbetering van het economisch klimaat in het eerste kwartaal. Daarmee is de stemming over dit onderwerp niet veranderd ten opzichte van het vierde kwartaal van 2016 en minder positief dan dezelfde periode een jaar geleden. Het aantal ondernemers met een positieve en negatieve omzetverwachting houdt elkaar in evenwicht. Daarmee zijn de verwachtingen voor de omzet minder positief dan in het voorgaande kwartaal en in dezelfde periode vorig jaar. Per saldo voorziet 3 procent van de ondernemers een toename van de personeelssterkte. Daarmee zijn ze ook over dit onderwerp minder positief dan in hetzelfde kwartaal vorig jaar. Per saldo voorziet 7 procent van de ondernemers een toename van de verkoopprijzen.

Verwachtingen reclamewezen en marktonderzoek

StatLine: [Conjunctuurenquête Nederland](#)

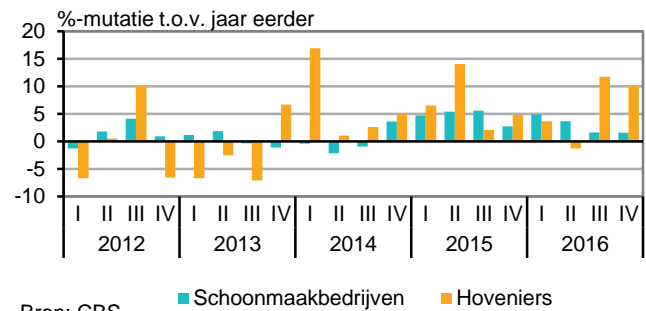
Schoonmaakbedrijven en hoveniers

Vijfde jaar op rij omzetgroei voor schoonmaakbedrijven

De omzet van de schoonmaakbranche steeg in het laatste kwartaal van 2016 met 1,5 procent ten opzichte van dezelfde periode in 2015. Dit is het negende kwartaal op rij met groei. Op jaarbasis groeide de omzet met 2,8 procent waarmee dit het vijfde jaar op rij met groei was.

De omzet van de hoveniers groeide met 10 procent in het vierde kwartaal. Dit is lager dan de groei in het derde kwartaal, maar wel een stuk hoger dan de gemiddelde groei van de afgelopen zes jaar. In 2016 kwam de totale groei in vergelijking met 2015 uit op 6,1 procent; het derde jaar op rij met groei.

Omzetontwikkeling schoonmaakbedrijven en hoveniers

Bron: CBS

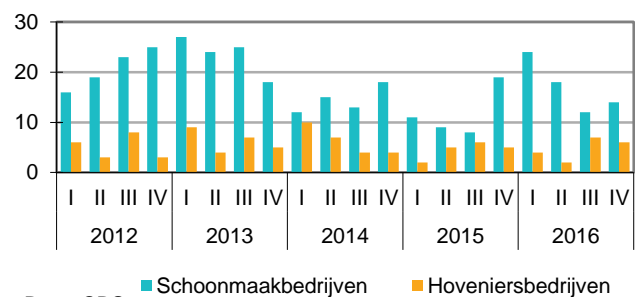
StatLine: Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling

Meer schoonmaakbedrijven failliet in 2016

In 2016 zijn, nadat in het vierde kwartaal 14 schoonmaakbedrijven failliet zijn gegaan, in totaal 68 bedrijven bankroet gegaan. Dit zijn er 21 meer dan in 2015. Ten opzichte van het vierde kwartaal van 2015 zijn er in het laatste kwartaal van afgelopen jaar vijf bedrijven minder over de kop gegaan.

In het vierde kwartaal van 2016 gingen 6 hoveniersbedrijven failliet. Dit was er één meer dan in dezelfde periode in 2015, maar één minder dan in het derde kwartaal van afgelopen jaar. In totaal zijn er 19 hoveniers failliet gegaan in 2016; één meer dan het jaar daarvoor.

Uitgesproken faillissementen schoonmaakbedrijven, hoveniers e.d.

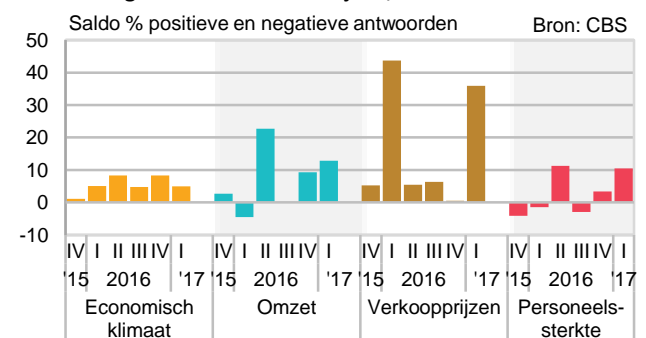
Bron: CBS

StatLine: Uitgesproken faillissementen

Verwachtingen positief

De verwachtingen voor het eerste kwartaal zijn bij hoveniers en schoonmaakbedrijven positief. Per saldo verwacht 13 procent van de ondernemers een groei van de omzet in het eerste kwartaal. Ook verwachten ondernemers een verbetering van het economisch klimaat in het eerste kwartaal van 2017. De verwachtingen voor de personeelssterkte zijn in het eerste kwartaal positiever dan in het vierde kwartaal van 2016. Per saldo voorziet 11 procent van de ondernemers een toename van de personeelssterkte. Een meerderheid van de ondernemers verwacht een toename van de prijzen in het eerste kwartaal van 2017.

Verwachtingen schoonmaakbedrijven, hoveniers e.d.

StatLine: Conjuncturenquête Nederland

Uitzendbranche en arbeidsbemiddeling

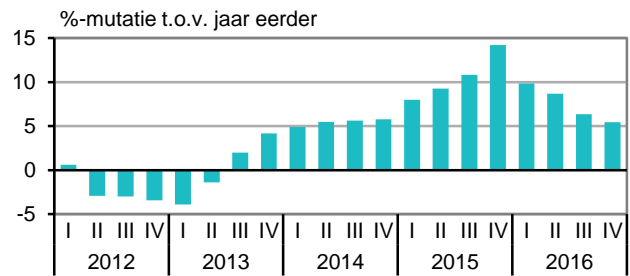
Omzetgroei zet door

De omzet van de arbeidsbemiddelaars, uitzendbureaus en personeelsbeheerders steeg in het vierde kwartaal van 2016 met 5,5 procent in vergelijking met een jaar eerder. Dit is iets minder dan de groei in het derde kwartaal (6,3 procent).

De omzet steeg in 2016 op jaarbasis met 7,6 procent vergeleken met 2015.

Ten opzichte van een kwartaal eerder hebben uitzendbureaus, arbeidsbemiddelaars en personeelsbeheerders, gecorrigeerd voor seizoensinvloeden, 3,5 procent meer omgezet. Deze stijging is groter dan in het derde kwartaal, toen de groei nog 1,5 procent bedroeg.

Omzetontwikkeling uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling

Bron: CBS

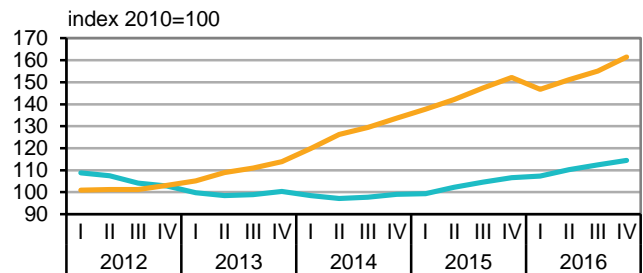
StatLine: Zakelijke dienstverlening; omzetontwikkeling

Grootste stijging uitzenduren langlopende contracten in 2,5 jaar

Het voor seizoengecorrigeerde aantal uitzenduren steeg in het vierde kwartaal met 2,8 procent ten opzichte van het kwartaal daarvoor. Het aantal uitzenduren in langlopende¹ contracten zoals detachering en payrolling steeg met 3,9 procent in het vierde kwartaal van 2016. Een kwartaal eerder was de stijging 2,8 procent. Het aantal uren in kortlopende contracten steeg met 1,7 procent. Deze stijging is minder groot dan in het derde kwartaal toen deze nog 2,0 procent bedroeg. Vergeleken met het voorgaande jaar nam in 2016 de omzet op jaarbasis met 7,6 procent toe en het aantal uren met 6,9 procent.

¹ Het basiscontract zonder uitzendbeding staat bekend als 'fase A' en telt maximaal 78 weken. Uitzenduren in 'fase B en C' zijn in de vorm van langere contracten waarbij de uitzendkrachten voor bepaalde respectievelijk onbepaalde tijd in dienst zijn van het uitzendbureau.

Seizoengecorrigeerde indexcijfers van de uitzenduren

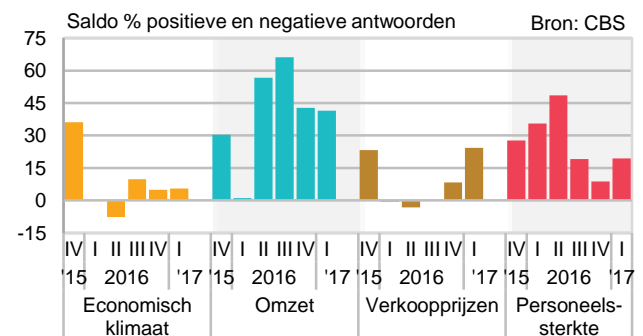
Bron: CBS

StatLine: Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling; ontwikkeling omzet en uren

Uitzendbranche wederom positief gestemd

Ondernemers in de uitzendbranche zijn, met een saldo van 41, wederom zeer positief gestemd over de omzetgroei in het eerste kwartaal van 2017. De verwachtingen voor de personeelssterkte (saldo 19) en het economisch klimaat (saldo 6) zijn positief voor het eerste kwartaal van 2017 en positiever dan voor het vierde kwartaal. Per saldo verwacht 24 procent van de ondernemers in het eerste kwartaal een prijsstijging door te voeren.

Verwachtingen uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling

StatLine: Conjuncturenquête Nederland

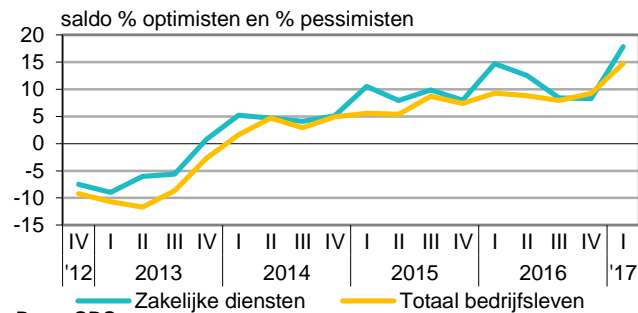

Economisch beeld

Optimisme in zakelijke dienstverlening

In de zakelijke dienstverlening komt het ondernemersvertrouwen voor het eerste kwartaal van 2017 uit op 17,8. Dit is een verbetering van 9,5 punt ten opzichte van het voorgaande kwartaal. Het vertrouwen is opgebouwd uit gerealiseerde ontwikkeling van de omzet, het economisch klimaat in het vorige kwartaal en de verwachte ontwikkeling van de omzet in het lopende kwartaal. Over elk van deze onderwerpen zijn ondernemers in de zakelijke diensten positiever gestemd dan drie maanden geleden. Het ondernemersvertrouwen is sinds eind 2013 onafgebroken positief. Het vertrouwen van het totale Nederlandse bedrijfsleven verbeterde tot een niveau van 14,7. Het ondernemersvertrouwen in de zakelijke diensten is op dit moment groter dan in het bedrijfsleven als geheel.

Ondernemersvertrouwen (seizoengecorrigeerd)

StatLine: Ondernemersvertrouwen

Uitgelicht

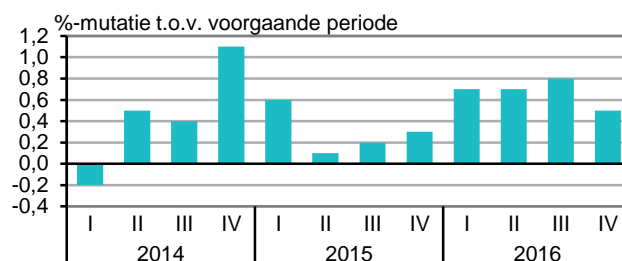
Sterkste groei bbp sinds 2007

De Nederlandse economie is in het vierde kwartaal met 0,5 procent gegroeid ten opzichte van een kwartaal eerder. In 2016 kwam de groei hiermee op jaarbasis uit op 2,1 procent, de sterkste stijging sinds 2007.

De toegevoegde waarde in de zakelijke dienstverlening steeg in het vierde kwartaal met 3,3 procent vergelijking met het jaar ervoor. Hiermee behoort de bedrijfstak tot de middenmoot qua prestaties.

De toegevoegde waarde in de informatie en communicatie sector groeide in het vierde kwartaal met 0,3 procent in vergelijking met een jaar eerder. Enkel de financiële instellingen en de landbouw, bosbouw en visserij presteerden minder goed.

Bruto binnenlands product, volume

StatLine: Bbp, productie en bestedingen

Opmerkingen betreffende deze publicatie

- Deze publicatie is samengesteld op basis van cijfers zoals die op 28 februari 2017 beschikbaar waren. Mogelijk zijn er op het moment van lezen actualere cijfers beschikbaar, deze kunt u vinden via de links onder de grafieken.
- De cijfers zijn doorgaans niet gecorrigeerd voor seizoeninvloeden. Indien dit wel het geval is staat dit aangegeven in de tekst/grafiek.

Colofon

Tekst sector bedrijfsstatistieken Den Haag (EBD)

Datum 1 maart 2017

Meer informatie

CBS Infoservice: Infoservice
Persdienst: persdienst@cbs.nl
Telefonisch: 070 3374444

Staat van het MKB

Op zoek naar cijfers over midden- en kleinbedrijf? Behoefte aan uitsplitsingen naar bedrijfsleeftijd, mate van groei, bedrijfsgrootte of bedrijfstak binnen het MKB? Bezoek dan www.staatvanhetmkb.nl en volg [@staatvanhetmkb.nl](https://twitter.com/staatvanhetmkb.nl) op Twitter.